

De Franse kaarten van Drenthe 1811 - 1813

Verantwoording

Met de aanschaf van de uitgave van 'de Franse kaarten van Drenthe' door H.J. Versfelt, door de vereniging 't Fledder Kerspel, wordt inzicht gegeven in ontwikkeling van het kaartmateriaal van onze provincie. De redactiecommissie vindt het de moeite waard onze lezers daarover te informeren. Enerzijds om inzicht te krijgen in de inspanningen die destijds moesten worden geleverd goede kaarten samen te stellen en anderzijds via de kaarten inzichtelijk te maken op welke wijze ons grondgebied zich sindsdien heeft ontwikkeld. Onderstaande tekst is een samenvatting van de uitgave van H.J. Versfelt uit 2010. De kaarten kunnen worden geraadpleegd bij het archief van onze vereniging.

'Het zoude overtollig zyn. de Nuttigheid van dit Werk breedvoerig aan te tonen, vermits dezelve ieder een ten eerste in 't Oog valt; dus gaan wy ook met stilzwijgen voorby aan het Vermaak, dat men by het Gebruik er in kan schep- pen, het zy men dezen atlas te Huis doorbladere en vervolgens eenzelve ons Land met de Gedachten doorreise, of dat men inderdaad op Reis zynde zich er van bediene. Alleen maar zullen wy hier nader Bericht geeven van de Kaar- ten, welken zich denzelven bevinden'.

Jan Chistiaan Schepp

(voorwoord bij de uitgave van zijn 'reise- en zakatlas' in 1773.)

Zo begint de inleiding van de uitgave uit 2010 van de atlas met daarin de af- beeldingen van de tussen 1811 en 1813 vervaardigde kaarten van Drenthe. Deze kaarten werden onder leiding van Franse militaire ingenieurs vervaar- digd. Overigens betrof de uitgave van 2010 een beperktere en dus goedkopere uitgave van 2001, die destijds door de Drentse historische vereniging werd uitgegeven. De uitgave van 2010 is onder verantwoordelijkheid van de heer H.J. Versfelt uitgegeven.

Kaarten en kaartenmakers

Eind 18e eeuw, bij het begin van de Franse tijd waren van twee van de drie noordelijke provinciën goede kaarten beschikbaar. Drenthe moest het echter stellen met een kaart uit 1634 die door de rechtsgeleerde Cornelus Pijnacker was vervaardigd. Deze kaart is bijna twee eeuwen lang de enige behoorlijke

Kaart van Cornelus Pijnacker.

afbeelding van de provincie Drenthe geweest. Ten tijde van de Franse overheersing was hij echter sterk verouderd. Ook was hij te weinig gedetailleerd om als basis te dienen voor een nieuwe kaart voor ons land.

De kaart van Krayenhoff

Eind 18e eeuw begon een ontwikkeling op gang te komen die uiteindelijk tot de Franse kartering van Drenthe zou leiden. In 1787 was in Frankrijk de revolutie uitgebroken en enkele jaren daarna begon dat land zijn militaire macht te gebruiken om zijn politieke idealen in Europa uit te dragen. Dit resulteerde aanvankelijk in de Bataafse Republiek (1795-1806) en vervolgens het Koninkrijk Holland en tenslotte de Franse inlijving tot 1814. In deze jaren zou ons staatsbestel drastisch gewijzigd worden en zou de basis worden gelegd voor de huidige Nederlandse eenheidsstaat. Een van de veranderingen die tot stand kwam lag op het vlak van de kartering van ons land. Net als van Friesland, Groningen en Drenthe bestonden er in die tijd ook van de andere provinciën kaarten, maar door de toenmalige federalistische structuur en de relatieve zwakke centrale overheid van de Republiek der Verenigde Provinciën was nooit een betrouwbare kaart van het gehele land tot stand gekomen.

Het ontbreken van een dergelijke kaart werd door het bestuur van de Bataafse Republiek als een groot gemis ervaren, vooral vanwege de plannen om,

naar Frans voorbeeld, tot een nieuwe bestuurlijke indeling van het land in departementen, arrondissementen en gemeenten (maires) te komen. Voor de uitwerking van die plannen was een goede kaart onmisbaar. In november 1789 werd luitenant-kolonel C.R.T. Krayenhoff belast met het vervaardigen van een ‘Groote kaart van de Bataafse Republiek’. Deze moest worden uitgevoerd op een schaal van 800 Rijnlandse roeden op een duim (1:115000). Aangezien een goede meetkundige basis voor de kaart ontbrak begon Kraayenhoff als eerste stap met het verrichten van driehoeksmetingen, waarbij de posities van een groot aantal kerktorens in het gehele land werd bepaald. In Drenthe waren dat de torens van Meppel, Beilen, Rolde, Gieten en Coevorden.

Het was zijn bedoeling de nieuwe kaart zoveel mogelijk te baseren op gegevens uit bestaande kaarten, maar als spoedig bleek dat er van een aantal gebieden, waaronder het grootste deel van Drenthe, in het geheel geen betrouwbare kaarten bestonden. Deze gebieden moesten dus alsnog worden opgemeten.

Door allerlei ontwikkelingen liep de vervaardiging van de kaart vertraging op. Zo werd de heer Krayenhoff belast met allerlei andere functies die de voortgang van de kaart zouden vertragen. Zo werd hij zelfs, tijdens het Koninkrijk Holland, Minister van Oorlog. Nadat Napoleon in 1810 het Koninkrijk had opgegeven en Nederland geheel had ingelijfd bij Frankrijk, werd het benoemd tot Inspecteur-Generaal der Genie. In 1810 waren slechts drie bladen van zijn kaart gereed. Een tweede landelijke ontwikkeling in het begin van de 19e eeuw was de invoering van het Kadaster. Doel daarvan was een grondslag te verkrijgen voor de heffing van grondbelasting en de basis te zijn voor de rechtszekerheid met betrekking tot het eigendom van onroerende goederen.

De Franse kaarten

Voor de Franse keizer waren betrouwbare kaarten van zijn uitgestrekte rijk vanzelfsprekend van groot belang, zowel voor militaire als voor bestuurlijke doeleinden. Inmiddels had hij opdracht gegeven om voor Duitsland ook één kaart samen te stellen. Deze kaart – de *Carte de l’Impéreur*’, bestond uit 420 bladzijden met een schaal van 1:100.000. Voor het Nederlandse deel van zijn Rijk wilde hij eenzelfde kaart. Generaal Sanson, directeur van het ‘*Dépôt Général de la Guerre*’, de instelling die verantwoordelijk was voor de Franse militair-cartografische werkzaamheden, begon dan ook in de tweede helft van 1809 zoveel mogelijk Nederlands kaartmateriaal te verzamelen.

Zoals al eerder aangegeven was Krayenhoff al bezig met een dergelijke kaart. De schaal van deze kaart, 1:115.000, week niet al te veel af van die van Duitsland. Toen in 1810 Nederland bij Frankrijk werd ingelijfd waren er drie van de kaarten van Krayenhoff gereed. Met de werkzaamheden aan de twee

*De landmeter en zijn assistenten
aan het werk.*

bladen voor de noodoostelijke provincies Groningen, Drenthe en Overijssel was nog niet begonnen. De werkzaamheden werden vanaf 1811 gecoördineerd door het ‘Dépôt Général de la Guerre’ te Parijs. Het was de bedoeling om voor de vervaardiging van de ontbrekende kaartbladen gebruik te maken van bestaand kaartmateriaal. Dat was voor Groningen wel voorhanden (de kaart van Beckering) maar voor Drenthe niet. Voor deze provincie was alleen de kaart uit 1634 van Pijnacker voorhanden (zie inleiding).

Om in dit manco te voorzien werd op 1 maart

1811 de ervaren chef d’escadron d’Epailly van het ‘Corps Imperial des Ingénieurs Géographes’ vanuit Hannover naar Nederland overgeplaatst, met als opdracht Drenthe en de Veluwe in kaart te brengen. Hem werd opgedragen zich te baseren op de eerder door Krayenhoff verrichtten driehoeksmetingen, die hij met eigen metingen moest aanvullen.

Aangezien er al ervaren ingenieurs op de Veluwe bezig waren kon d’Epailly zijn aandacht richten op de werkzaamheden voor Drenthe. Doel was de werkzaamheden met spoed te voltooien. Echter veel van de beschikbare landmeters waren ook betrokken bij de opmetingen voor het op te richten Kadaster. Toch lukte het uiteindelijk een ploeg van 17 man bij elkaar te krijgen. Voor het dragen van de zware kettingen, die voor het meten van afstanden werden gebruikt, kregen zijn mensen hulp van soldaten van het Franse leger.

Voor het bepalen van primaire punten heeft vooral de Martinitoren van Groningen goede diensten bewezen. Daarvandaan was een groot gedeelte van de torens in delen van Drenthe goed zichtbaar. Bossen die het zicht zouden kunnen belemmeren waren er in die tijd nauwelijks.

Er werd gestart met de werkzaamheden in Zuidwest Drenthe omdat Krayenhoff hier nog geen gegevens over had. In Drenthe werden in het resterende deel van 1811 goede vorderingen gemaakt. Naarmate de winter naderde werd werken in het veld echter steeds moeilijker. Het probleem was vooral dat de wegen nauwelijks meer begaanbaar waren. In Drenthe waren in die tijd nog geen verharde wegen, pas in de periode 1825-1839 werd de weg van Meppel, langs Assen naar Groningen als eerste bestraat.

Bij de uitwerking van gegevens bleek de juiste schrijfwijze van de plaatsnamen soms problemen te geven. Op 23 maart 1812 richtte d’Epailly daarom een verzoek aan de onderprefect van het arrondissement Assen, met het ver-

zoek een lijst op te stellen met de namen van alle steden, dorpen en gehuchten in Drenthe. Eind 1812 rondde d'Epailly zijn werkzaamheden af en vertrok in maart 1813 uit Groningen naar – uiteindelijk – Frankrijk. De kaarten waren al eerder naar Parijs gezonden.

Verborgten in Franse archieven

Zoals boven aangegeven waren de kaarten naar Parijs gezonden en ondergebracht in het 'Dépôt Général de la Guerre'. Daar werden ze gebruikt als basis voor het graveren van de ontbrekende koperplaten van de kaart van Krayenhoff. Nadat het Franse keizerrijk in 1814 ineen was gestort werd als uitvloeisel van het verdrag van Wenen bepaald dat de uit Nederland afkomstige kaarten moesten worden teruggegeven. De onder leiding van d'Epailly

gemaakte kaarten van Drenthe bleven in Parijs achter. Deze waren immers vervaardigd in opdracht van het Dépôt en ook door deze instelling betaald. De benodigde driehoeksmetingen en terreinopmetingen hadden het Dépôt 90.000 francs gekost.

In die jaren die volgden raakten de kaarten in de vergetelheid. Meer dan 150 jaar gingen voorbij zonder dat men zich er van bewust was dat in de militaire archieven in Parijs deze kaarten verborgen lagen.

Hoewel er op bepaalde momenten wel de gelegenheid was om het bestaan van deze kaarten te onthullen duurde het tot 1970 voordat het bestaan van deze kaarten van Drenthe bekend werd. In dat jaar trof C. Koeman, hoogleraar in de cartografie te Utrecht, ze aan bij een onderzoek in het archief van het militaire archief van Frankrijk. Koeman liet ten behoeve van enkele instellingen, waaronder het Drents Archief, fotokopieën op ware grootte maken en berichtte over zijn vondst door middel van een artikel in de Nieuwe Drentse Volksalmanak.

